

Mònica Bosch

EL MUNICIPI LIBERAL

SALIDA DE LA CATEDRAL DE GERONA.

De S. M. el Rey. Por Antonio de May de Capota y

Jose Vicens, en el de Marce del, de calle de su comercio en Roma.

Girona capital d'hisendats

Entre els nombrosos efectes materials i immaterials que ocasionà, la guerra del Francès va representar per a la ciutat de Girona una autèntica sagnia demogràfica: entre els morts causats directament en els combats que es lliuraren, com indirectament per causa de les ferides o bé per les malalties i epidèmies que el conflicte ajudà a propagar, més els nombrosos habitants que abandonaren la ciutat per por dels setges, Girona va perdre quasi la meitat de la població que tenia a principis de segle. L'any 1815 Girona tenia només 4.551 dels aproximadament 7.000 habitants amb què comptava durant els primers anys del segle XIX. La recuperació del pols demogràfic i econòmic de la ciutat va ser un procés lent, però el 1845 Girona ja tenia 9.375 habitants i 14.615 el 1857, quan es va elaborar el primer cens oficial de població. Com ja va explicar Antoni Simon, aquest augment de població no va ser degut principalment al propi creixement vegetatiu, natural, dels habitants de la ciutat, sinó sobretot a un fort corrent migratori d'origen majoritàriament rural. Així, l'any 1845, el 32% (2.982) de les persones que vivien a Girona no hi havien nascut. La gran majoria d'aquests nou vinguts (el 72,53%) procedien de les pròpies comarques gironines, sobretot del Baix Empordà i del Gironès. Cronològicament aquests immigrants s'havien instal·lat a la ciutat preferentment en la dècada de 1836 a 1845, coincidint amb la primera guerra carlina, la desamortització eclesiàstica i la industrialització.

Entre els nou arribats hem de destacar, pel seu pes específic econòmic i social, el grup dels hisendats o propietaris rurals que vivien de renda. A partir del padró de l'any 1850, sabem que les famílies de 53 dels 62 hisendats caps de casa

que vivien en aquells moments a Girona no n'eren originàries: 43 procedien d'altres nuclis de la mateixa província (13 del Baix Empordà, 12 del Gironès, 9 de la Garrotxa, 8 de la Selva i 1 del Pla de l'Estany), 7 de la resta de Catalunya i només 3 de la resta de l'Estat. Si bé algunes famílies -com els Carles i els Pastors de Torroella de Montgrí o els Ciurana de Riudellots de la Selva- s'havien traslladat a Girona ja al segle XVIII, la majoria dels hisendats -com els Bertrana de Santa Maria de Corcó, els Falgueras de Canet d'Adri, els Gruart de Cassà de la Selva, els Simon de Tortellà, els Piferrer de Sant Llorenç de les Arenes o els Viñals de Flaçà- ho havien fet molt recentment, entre 1834 i 1850. La inseguretad del camp per causa de la primera guerra carlina (1833-1840) va impulsar alguns d'aquests hisendats a deixar la seva localitat d'origen. El fet que l'any 1833, arran de la nova divisió territorial de l'Estat, s'atorgués a la ciutat de Girona la categoria de capital de província, amb la distinció sobre les altres ciutats i viles que això comportava, potser també va afavorir que, més endavant, alguns dels hisendats que s'hi havien refugiat temporalment decidissin quedar-s'hi de manera definitiva després de la guerra i que d'altres s'hi establissin de bell nou. Així, ja des del segle XVIII, però sobretot a partir dels anys trenta del segle XIX, Girona esdevingué "capital d'hisendats", un nucli d'atracció de la classe dominant de la regió de Girona, els rendistes de la terra, i, en tant que aquests tenien els seus interessos econòmics repartits per una extensa zona geogràfica de la província, Girona es convertí, també, en centre d'aquests interessos agraris.

Anar a viure a Girona oferia a les classes benestants la possibilitat de practicar una intensa vida social, a través del Casino -inaugurat a finals de la dècada dels quaranta-, del Teatre

-reformat a finals dels cinquanta en un digne teatre de capital de província-, dels cafès -com el conegut cafè Vila de la plaça del Vi obert l'any 1875-, dels balls, etc. També facilitava la concertació de “bons matrimonis”, la possibilitat que els fills estudiessin a l'Institut creat de nou l'any 1845, l'accés a òrgans de poder polític més influents que els del poble d'origen (l'ajuntament de Girona i la Diputació provincial) i una major proximitat, sempre interessant, al Cap Superior Polític o al Governador Civil. Traslladar-se a viure a Girona comportava també alguna despesa econòmica d'importància com ara comprar o llogar un casal, condicionar-lo d'acord amb l'estatus social de la família, i dotar-lo d'un servei domèstic sovint molt nombrós. Així, per exemple, l'any 1854 els Pastors, per a dotze membres de la família i un prevere beneficiat, comptaven amb nou servents. No és cap casualitat, per tant, que entre 1815 i 1845 el grup dels criats i criades sigui dels que més augmentin, passant de 329 a 426 membres, més de la meitat dels quals residien, l'any 1845, al barri segon de la ciutat, on també es concentraven la major part dels hisendats, jutges, notaris, advocats, procuradors, escriptors i metges. Els criats rebien una petita quantitat en concepte de soldada i eren mantinguts i allotjats a la casa on servien. Residint a la mateixa casa de ciutat, doncs, els servents domèstics i els hisendats, originaris tots dos del medi rural, expressen, respectivament, l'estrat més alt i més baix a què ha conduït, al llarg dels segles, la diferenciació social pagesa i el nivell més alt i més baix de la immigració rural que a la primera meitat del segle XIX va contribuir a la recuperació demogràfica de Girona després de la guerra del Francès.

A la primera meitat del segle XIX destaca també, si bé probablement en un grau menor que els hisendats, el pes especí-

fic dels comerciants i negociants. Es tracta d'un sector encara molt desconegut i poc estudiat, malgrat els indicis de què disposem del seu pes social i econòmic, com ara la seva important participació en la compra de terres a particulars o en la de béns desamortitzats, en l'arrendament de béns i impostos municipals, en el món del crèdit -exercint com a creditors- i en el mercat matrimonial (en el qual rivalitzen amb els hisendats i els nobles en l'atorgament de dots importants a les seves filles). El grup dels comerciants destacarà, a més, per la seva participació en el consistori gironí durant el període liberal. L'ajuntament, per la seva banda, defensà sempre que calgué els interessos comercials de Girona com a important mercat comarcal i regional consumidor i redistribuïdor de productes que era. Sotmès a la competència d'altres nuclis com La Bisbal, Banyoles, Olot o Figueres, no dubtà fins i tot en algunes ocasions en posar traves al desenvolupament mercantil d'altres poblacions. Així, per exemple, l'any 1842 acordà manifestar al Cap Superior Polític de la província *los perjuicios que se seguirían al mercado público de esta plaza del establecimiento del que solicita el Ayuntamiento de Vidreras celebrar el viernes de cada semana y de las dos ferias anuales* (acord del 27-6-1842). En la mateixa línia, l'ajuntament decidí prendre part en la construcció de la carretera Girona-Palamós passant per Cassà de la Selva *-la más importante y de mayores ventajas para el comercio de dicha ciudad (Girona)-* i no col·laborar en la que passaria per la Bisbal, ja que *son de toda notoriedad los perjuicios que irrogaría al mercado público de esta plaza (Girona), a su tráfico y comercio (...) y bien conocida la intención de establecer en esta última población (la Bisbal) el centro de las operaciones mercantiles y de llamar mayor concurrencia a sus mercados* (acord del 8-7-1842).

El personal polític de l'Ajuntament de Girona

Durant la primera meitat del segle XIX, i malgrat les diverses formes d'elecció que se succeïren des de la restauració absolutista de l'any 1814 fins a la fi del Bienni progressista l'any 1856, quasi un terç del total de persones elegides per ocupar càrrecs polítics a l'ajuntament de Girona foren hisendats, ja fossin ennoblits (amb els diversos graus de la noblesa no titulada) o no. Destaca la seva participació en la major part dels períodes, tant en les dues èpoques de restauració absolutista de 1814-1820 i 1823-1833, com en el frustrat assaig liberal del trienni de 1820 a 1823, el període de la revolució liberal de 1833 a 1839 o la dècada moderada de 1844 a 1854. La seva participació, en canvi, es veié notablement reduïda en els dos períodes de govern progressista -la Regència d'Espartero (1840-1843) i el Bienni progressista (1854-1856)-, durant els quals, per bé que un alcalde i tres regidors foren hisendats, dominaren clarament el consistori gironí les professions liberals i els oficis. Cal emfasitzar especialment aquest caràcter de classe dirigent dels hisendats ja que la historiografia que s'ha ocupat del període de la revolució liberal, tot posant l'accent en la burgesia urbana i els grups socials considerats com a "nous" (els industrials i comerciants), l'ha infravalorat sovint. I és que, a mida que s'anaven consolidant econòmicament i socialment com a classe dominant, els hisendats, que ja en èpoques anteriors havien ocupat càrrecs polítics en les seves poblacions d'origen, s'anaren consolidant també, durant la primera meitat del segle XIX, com un grup social amb vocació i pràctica de classe dirigent tot ampliant progressivament la seva participació en àmbits d'influència política cada vegada majors. La participació activa i conven-

çada dels hisendats en els òrgans de poder polític local (els ajuntaments) i provincial (la Diputació, institució emanada del nou règim) manifesta alhora la forta imbricació entre poder polític i econòmic sobre el qual s'anà bastint el nou ordenament liberal, en benefici dels grups socials benestants. Si tenim present que, entre d'altres coses, la revolució liberal va consolidar els drets de propietat d'aquells grups que a Catalunya ja la controlaven efectivament, que va permetre a aquests propietaris desempallegar-se del pes econòmic de l'Església (a qui molts propietaris pagaven censos i préstecs de diner) i beneficiar-se del procés desamortitzador mitjançant la compra de béns nacionals, alhora que el nou Estat liberal assumia com a propi el cost del manteniment de l'ordre social i la defensa dels interessos privats de propietat a través de la creació de la Guàrdia Civil (1844) i la Guàrdia Rural (1849), s'entén la participació de tants hisendats no només en els ajuntaments liberals i la diputació, sinó també en moltes de les juntes revolucionàries que es crearen al llarg del convuls procés de la revolució liberal. Per altra banda, l'activa participació de molts hisendats en aquests àmbits de poder o en cossos com el de la Milícia Nacional, així com la seva organització com a classe propietària a mitjan segle XIX i la seva capacitat d'imposar progressivament, ja des del segle XVIII, un nou concepte de propietat de la terra mitjançant la sol·licitud i publicació de bans que prohibien als veïns d'un lloc que entressin en les terres d'un propietari sense el seu permís -contravenint els usos comunitaris del sòl que s'havien mantingut durant segles-, ens planteja un panorama força més complex que no pas la imatge subjacent en alguns estudis que per al cas de Girona han parlat del "canvi sense canvi", de la perpetuació històrica del domini d'una oligarquia social que

s'adapta camaleònicament als nous temps i que segueix participant en el poder local per no perdre el seu domini, o d'un consistori gironí província massa allunyat d'un centre, Madrid, que marca les pautes a cop de decret, i que es limita a anar "a remolc" de la capital del Principat, des d'on es marca el pols econòmic i revolucionari dels temps.

Pel que fa al personal polític de l'ajuntament de Girona, cal remarcar també que la noblesa titulada era molt escassa a la ciutat i només va ocupar un 2'8% dels càrrecs durant tot el període (estigué representada sobretot en els dos períodes absolutistes i la seva presència al consistori anà disminuint fins a desaparèixer). Les professions liberals, dintre de les quals destaca amplement el sector de les lleis, es perfila, juntament amb els hisendats, com un dels principals grups dirigents de la ciutat. El fet que el món dels oficis, tot i representar a un sector social molt més ampli i diversificat, ocupés una posició més marginal en els càrrecs d'ajuntament respecte els hisendats i les professions liberals, ens dóna una mesura prou clara de la poca representativitat real del conjunt de la societat gironina en el consistori gironí de la primera meitat del segle XIX, fins i tot en els períodes de govern progressista. El món del comerç té una presència molt reduïda a l'ajuntament gironí fins a la revolució liberal i no comença a ocupar càrrecs d'una manera significativa fins a partir de 1833. Quant als fabricants, hem de considerar que, si bé són pocs en nombre (coincidint amb l'escassa industrialització de la ciutat) es tractava de persones -com Joan Planas o Josep Oriol Barrau- que tenien un pes específic molt remarcable en la nova societat de propietaris, factora i alhora principal beneficiària del nou ordre liberal que s'anà bastint al llarg del segle XIX.

La dinàmica dels esdeveniments polítics

Com és prou sabut, el març de 1814 Ferran VII, *El Desitjat*, en tornar a Espanya des del seu exili forçós a França anul·là ràpidament l'obra de les Corts de Cadis i reinstaurà l'absolutisme. Amb aquest acte caigueren per terra totes les esperances de reforma d'un règim dèspota i agonitzant i, junt amb elles, també les promeses fetes als gironins d'alliberar-los de contribucions durant deu anys en recompensa pel seu sacrifici durant la guerra del Francès. L'etapa de la primera restauració absolutista (1814-1820) no fou un període feliç per a la ciutat, que patia encara les seqüeles demogràfiques i econòmiques de la guerra.

El pronunciament de Riego a Cabezas de San Juan (Andalusia) el dia 1 de gener de 1820 i els aixecaments urbans que el succeïren a tot l'Estat acabaren obligant Ferran VII a jurar la Constitució de Cadis el 9 de març del mateix any. La proclamació de la Constitució de 1812 es va efectuar a Girona el 12 de març després d'un avalot popular, impulsat pels oficials de la guarnició i els empleats de l'administració, que aconseguí de vèncer les resistències del governador Juan José García de Velasco. Per a la defensa del sistema liberal i el manteniment de l'ordre públic, durant el Trienni liberal es creà a Girona, com a tot l'Estat, el cos armat de la Milícia Nacional; els seus comandants en foren els hisendats Josep Ramon de Camps d'Aviñó i Felip de Martínez. Com ha assenyalat Josep Quer, els tres primers ajuntaments gironins del Trienni es mantingueren dintre d'uns paràmetres de moderació, distants de les reformes més radicals del govern, com la desamortització, i dels comportaments polítics "exaltats" que manifestaven alguns membres de la tropa, alguns veïns i al-

guns membres de la Tertúlia patriòtica instal·lada a Girona el 1822 i integrada per funcionaris, militars, membres de les professions liberals i alguns italians expatriats del Piemont. Durant el Trienni, l'oposició al sistema liberal trobà la seva expressió en els aixecaments reialistes, clars precedents de la futura guerra carlina, que, com ja va explicar Jaume Torras, es nodriren sobretot del descontentament dels camperols per causa d'una reforma fiscal que els perjudicava en un context de caiguda dels preus agraris, mentre se'ls frustraven les expectatives en qüestions com la venda i el repartiment dels béns comunals i de propis dels pobles. Girona es convertí en escenari directe de la revolta el desembre del 1821 quan una partida reialista reclutada per Misses i Malavila als pobles dels voltants entrà per sorpresa a la ciutat amb l'objectiu d'alliberar els seus presos, essent-ne foragitats, finalment, per la tropa i la Milícia Nacional. L'ensorrada del règim liberal del Trienni, però, acabà essent obra de la intervenció militar estrangera dels "Cent Mil Fills de Sant Lluís" enviats per la Santa Aliança amb l'objectiu, com va assenyalar Josep Fontana, d'esclafar el perillós exemple que el focus revolucionari espanyol representava per a la resta d'Europa. Les tropes de la Santa Aliança entraren a Girona, sense que se'ls oposés cap resistència, el 2 de maig de 1823 sota les ordres del mariscal Moncey.

Ferran VII s'apressà a derogar tot el que havia legislat el govern liberal i a restaurar de nou l'absolutisme, obrint una etapa (1823-1833) coneguda com l' "ominosa dècada". Durant aquesta segona restauració absolutista es practicaren nombroses depuracions, s'organitzà *el Batallón de Voluntarios Realistas* comandat per l'hisendat Ramon de Manresa, com a contrarèplica de la suprimida Milícia Nacional, i molts

liberals hagueren d'exiliar-se. L'amenaça al règim no venia, però, només per la banda dels liberals, sinó també per la dels sectors absolutistes més intransigents o "ultres" i, així, el malestar del camp que l'absolutisme restaurat tampoc no fou capaç de resoldre nodrí les partides dels reialistes perjudicats o malcontents. Entre el 10 de setembre i el 10 d'octubre de 1827, Girona va ser assetjada pels rebels que, dirigits per Narcís Abrés i altres capitosts, van amenaçar les autoritats, dispararen contra la ciutat, tallaren el curs de la sèquia que movia els molins i cremaren molts pallers dels voltants.

A la mort de Ferran VII (29-IX-1833) i durant la primera guerra carlina (1833-1840) la ciutat de Girona es mantingué fidel a Isabel II. La proclamació d'Isabel II va tenir lloc a Girona el dia 1 de desembre de 1833 i se celebrà amb l'encunyació de monedes commemoratives i tres dies de festes amb lluminàries als carrers, balls, funcions teatrals i un tedèum. Amb el nou adveniment del règim liberal, es decretà la dissolució del cos dels *Voluntarios Realistas* i es dictaren les bases per a la nova organització de la Milícia Nacional. La primera guerra carlina no féu sinó agreujar les dificultats financeres d'una hisenda municipal que ja patia un deute crònic des d'abans de la guerra. Al dèficit crònic entre ingressos i càrregues municipals, s'hi afegirien, arran de la guerra, les contribucions extraordinàries per reparar fortificacions, mantenir les tropes i pagar el seu equipament i els serveis de la Milícia Nacional, a més del pes dels allotjaments militars i l'escassetat de productes que es començà a patir a finals de 1837 com a conseqüència d'un ban dels rebels que provocà el bloqueig econòmic de la ciutat, tot això sense comptar les pèrdues humanes i materials que ocasiona tota guerra.

Després d'un període d'un extremat moderantisme, que

apostava políticament per un “justo medio” que no acontentà a quasi ningú, el mes d’agost de 1836 el motí de La Granja obligà la reina regent a restablir la constitució de Cadis, que fou proclamada a Girona el 18 del mateix mes, dos dies més tard que a Barcelona, i que seria substituïda aviat per la del 1837, de caràcter progressista. El primer cicle (1835-1837) dels avalots populars coneguts amb el nom de “bullangues” que es produïren en algunes localitats del Principat, especialment a Barcelona, en el marc de la revolució liberal, sembla que no va tenir cap mena de repercussió violenta a la ciutat de Girona. La tensió social a la ciutat, on el procés industrialitzador era encara mínim, no devia ser tan important com en d’altres llocs, com Barcelona, on aquest procés estava molt més avançat. La manca d’alteració de l’ordre públic a la ciutat, però, s’explica també per l’exercici d’una política municipal de molt rigor; es visqué, per dir-ho d’alguna manera, dins d’una constant “pau vigilada”. L’ajuntament, a més, se serví molt hàbilment d’alguns recursos típics de l’Antic Règim per tal d’assegurar el manteniment de l’ordre, com ara recórrer a les obres públiques a fi de donar feina als desocupats, exercir un control estricte del preu i la qualitat del pa -mesura que sovint li ocasionà enfrontaments amb els representants dels flequers- o acatar, amb el beneplàcit de totes les autoritats i els sectors socials benestants, l’ordre de reclusió dels pobres a l’Hospici dictada el març de 1836 pel Capità general Francisco Espoz y Mina. La Milícia Nacional també jugà un paper decisiu en el manteniment de l’ordre públic, tot i que aquest cos armat va inspirar sempre certs recels entre els sectors benestants que controlaven l’ajuntament a causa de la seva extracció social de base popular.

Si durant el primer cicle de les bullangues no es va alterar

l'ordre públic a la ciutat, no passà el mateix durant la Regència d'Espartero (1840-1843). Ja en ocasió del pronunciament del setembre de 1840 que acabà conduint al nomenament de Baldomero Espartero com a regent del regne, com després arran dels aixecaments moderats de l'octubre de 1841 contra el govern progressista, es notà a Girona una gran tensió i la pressió popular al carrer. La rebel·lió de finals de 1842 a Barcelona fou secundada ja obertament a Girona amb una revolta que comptà amb la participació de membres de la Milícia i del batalló provincial entre els dies 20 i 22 de novembre. El desembre, les notícies que arribaven del bombardeig de Barcelona ordenat pel propi Espartero provocaren de nou a Girona una gran ansietat i malestar populars. Però, sens dubte, la major revolta que visqué la ciutat durant aquest període fou la que va tenir lloc l'estiu i la tardor de l'any 1843 en el context dels aixecaments que varen produir-se a diferents punts de l'Estat en defensa de la convocatòria, a Madrid, d'una Junta Central que, integrada per representants de totes les juntes provincials que s'havien anat creant al llarg del moviment, hauria de portar a terme tot un seguit de reivindicacions, com ara l'augment d'atribucions per a les diputacions, la llibertat religiosa i d'impresca i la reducció de l'exèrcit. Així, el juny de 1843 la ciutat de Girona es pronuncià també a favor de la insurrecció centralista. Davant la manca de resposta a la demanda de la convocatòria de la Junta central, el moviment centralista es reviscolà el setembre en l'anomenada Jamància. Des del 4 de setembre ja es notà un cert moviment a Girona a favor de secundar la sublevació de Barcelona, iniciada dos dies abans. La revolta coincidí a Girona, a més, amb un terrible aiguat, la nit del 18 al 19 de setembre, que provocà moltes pèrdues humanes i materials al barri de Sant Pere.

Entre el dia 1 d'octubre i el 7 de novembre la ciutat fou assetjada per les tropes del general Prim, que arribaren fins i tot a bombardejar-la. Aquesta revolta, que comptà amb la participació popular, és sens dubte un dels episodis més difícils d'interpretar de la història de la ciutat, ja que es produïren complexes aliances i fractures a tots nivells. Es pot dir, però, en general, que els hisendats es posicionaren en contra de la revolta, darrera de la qual veien l'anarquia i la revolució i alguns, fins i tot, el fantasma de la revolució francesa més radical. Postures exagerades, ben cert, si tenim en compte que no es van fer atacs contra la propietat. El general Prim pogué entrar finalment a Girona el dia 9 de novembre. Després es procedí a la purificació dels empleats de l'ajuntament, hi hagué empresonaments i algunes de les persones més compromeses amb la rebel·lió van haver d'exiliar-se. La revolta de la Jamància degué ser un sotrac important per a moltes consciències conservadores; potser per això aquest setge que va patir la ciutat l'any 1843 quedaria en el futur en la desmemòria oficial, a diferència dels mitificats setges de la guerra del Francès. El 12 de novembre l'ajuntament disposà la celebració d'un tedèum a la catedral, alhora que en una proclama als ciutadans feia una crida a la unió i a favor de l'establiment de *un Gobierno liberal, fuerte y justiciero*. El dia 1 de desembre la ciutat de Girona celebrà l'acte de la proclamació d'Isabel II com a reina d'Espanya i, després de la destitució de Salustiano de Olózaga com a president del govern, l'ajuntament envià un manifest a la reina donant-li les gràcies per haver *parado la rueda de la revolución*.

A parar *la rueda de la revolución i a establir un Gobierno liberal, fuerte y justiciero* es dedicarien els governs de l'anomenada "dècada moderada" (1844-1854). El retorn a l'ordre

s'imposaria mitjançant la creació d'institucions com la Guàrdia Civil (1844) i la Guàrdia Rural (1849); la desaparició de la Milícia Nacional, aquell cos tant associat a la instauració del règim liberal, però que s'havia manifestat tant perillós en els moments crítics; la instauració d'un estricte vot censatari en la nova llei d'ajuntaments i diputacions de l'any 1845, que reduïa el dret de vot a una ridícula minoria escollida segons el grau de riquesa i la possibilitat de ser elegit a una minoria encara més ridícula (en les eleccions municipals del novembre de 1849, per exemple, només 318 veïns de Girona podien votar els membres del nou consistori d'entre una llista d'elegibles integrada per només 119 persones); la Constitució de 1845, més conservadora que la de 1837; el centralisme administratiu, manifestat molt especialment en la figura dels governadors civils que, a partir de l'any 1849, concentraren les atribucions del Cap Superior Polític i de l'Intendent com a primera autoritat civil provincial en comunicació directa amb els ministeris de Governació, Hisenda i Comerç, Instrucció i Obres públiques; el control ideològic mitjançant els jurats d'impremta; o el restabliment de relacions cordials amb la Santa Seu. La constant intervenció dels majors contribuents en els assumptes més rellevants de l'administració local (en la confecció de les llistes d'electors i elegibles, el repartiment de les contribucions, en els jurats d'impremta, etc.) acabava de tancar el cercle d'un sistema polític que deixava fora del joc a la major part de la població. Durant la dècada moderada va tenir lloc també la segona guerra carlina a Catalunya (1846-1848), que va coincidir amb una important crisi de subsistències l'any 1847, provocada sobretot per l'escassetat de grans i de patates degut a les males collites, i amb una crisi del comerç i la indústria l'any 1848, que a la província de Girona

afectà especialment les indústries del suro i del cotó.

Un dia després d'haver-s'hi adherit Barcelona i a invitació del capità general, les autoritats i corporacions civils, militars i eclesiàstiques de Girona s'adheriren el 15 de juliol de 1854 al pronunciament dels generals O'Donnell i Dulce que obrí un nou període de govern progressista (1854-1856). Les autoritats, com tantes altres vegades, estigueren sobretot preocupades pel manteniment de l'ordre públic i perquè el moviment no anés massa lluny. A finals de juliol, s'instal·là a Girona una junta governativa de la província, presidida per l'hisendat Ramon de Cabrera i composta per oficials de la tropa, hisendats, propietaris i advocats representants de tots els partits judicials de la província, que manifestà una gran autonomia de govern avançant-se fins i tot, amb un to més progressista, a algunes mesures que dictarà aviat el govern. La Junta provincial de Girona decretà, entre d'altres coses, la nova entrada en vigor de la constitució de 1837, el recobriment de les funcions que tenien els ajuntaments i les diputacions abans de derogar-se aquella constitució, el dret de reunió dels ciutadans, la llibertat d'impremta i la reorganització de la Milícia Nacional. Defensà també un projecte de descentralització administrativa per al conjunt de l'Estat, per al qual *debe demarcarse con plenísima evidencia la línea de separación entre las diversas entidades administrativas, que en la nación están comprendidas. El pueblo, la provincia, la Nación. Cada uno de estos elementos tienen un círculo especial y particularísimo de vida y movimiento (...) dentro de este círculo la independencia ha de ser completa (...)*. El 17 d'octubre de 1854, després de les eleccions de diputats a Corts en les quals sortiren elegits alguns dels seus membres, la junta anuncià la seva dissolució.

Finalment, durant el darrer període moderat (1856-1868) que precedí a la revolució de setembre de 1868, la pau a la ciutat només es veié alterada per les repercussions que hi varen tenir les dues temptatives insurreccionals del general Prim per assolir el poder, el juny de 1866 i l'agost de 1867. La crisi econòmica que es va viure entre 1864 i 1868 provocà manca de treball i el tancament de la Caixa d'Estalvis que havia estat tot just inaugurada el 1864. Per tal d'evitar una possible revolta, les autoritats, com ja havien fet en èpoques anteriors, varen recórrer a la beneficència i a les mesures d'ordre públic. Com a avenços importants, cal esmentar que el 1861 la companyia de gas Barrau i Cia portà l'enllumenat de gas a la ciutat i que l'any següent arribà per fi la línia del ferrocarril, que connectà Girona amb Barcelona.

Una època de transformacions urbanes: desamortització i industrialització

No podem acabar aquesta conferència sense posar de relleu la important transformació urbanística que va viure Girona en les dècades centrals del segle XIX arran, sobretot, de les desamortitzacions empreses pels governs liberals i la industrialització. Alguns dels edificis religiosos que varen passar a mans de l'estat amb la desamortització eclesiàstica foren exceptuats de la venda en pública subhasta i destinats a altres usos d'utilitat pública: al convent dels caputxins, al final del carrer de la Força, s'hi instal·là el primer Institut Provincial de Segona Ensenyança (que obrí les seves portes el 1845) juntament amb la Biblioteca Provincial (on ingressaren els llibres dels convents desamortitzats), els convents dels mínims, mer-

cedaris i dominics serviren per a usos militars, el claustre de Sant Pere de Galligants per a habilitar-hi el Museu Provincial, les oficines d'Hisenda s'instal·laren al convent de Sant Josep i la Diputació Provincial al dels carmelites calçats. Foren enderrocats, en canvi, els convents de Sant Agustí i de Sant Francesc permetent un esponjament de la ciutat, encara emmurallada, amb l'obertura de nous carrers i places, com la plaça de Sant Francesc o del Gra i la plaça porticada de Sant Agustí, d'inspiració francesa. Significativament, el carrer nou que s'obrí aprofitant l'enderrocament del convent de Sant Francesc fou batejat l'any 1842 amb el nom de *Calle del Progreso*, una paraula molt pròpia d'aquella Europa cofoia del segle XIX que, obnubilada per les invencions i els avenços de la tècnica, tenia una concepció lineal, optimista, del passat i de l'esdevenir de la història. L'any 1846, però, en plena dècada moderada, el Cap Superior Polític, Carles Llauder, manà a l'ajuntament que el carrer no continués portant aquell nom, darrere del qual ell hi veia una velada referència a un determinat partit polític (òbviament, al liberal progressista). L'ajuntament, sorprès per aquella suspicàcia, li respongué que el concepte de "progrés" emprat no tenia color polític i que havia comptat amb el consens dels homes dels diferents matisos polítics que composaven el consistori quan se li posà aquest nom al carrer. Com que el Cap Superior Polític seguí insistint en la qüestió, l'ajuntament, finalment, decidí canviar-li el nom pel d'Isabel II. Aquesta anècdota pot servir tant per mostrar el paroxisme al qual podien arribar les rivalitats polítiques en aquella època, com per il·lustrar la mena d'incomprensions que podien donar-se entre una autoritat provincial, delegada del govern central, que només veia fantasmes de signe polític, i una classe dirigent catalana que davant del terme "progrés"

pensava, abans que res, en un concepte global lligat a l'avenç del qual ella es creia alhora actora i testimoni.

La desamortització eclesiàstica, però encara més la cessió, a través de la fórmula de l'establiment emfitèutic, per part de l'ajuntament d'alguns béns de titularitat municipal ("béns de propis") i de cabals d'aigua de la sèquia Monar a mans privades –abans que el ministre Pascual Madoz posés oficialment en marxa l'any 1855 la desamortització dels béns civils–, facilitaren el procés industrialitzador que coneixeria la ciutat sobretot a partir dels anys quaranta i que es localitzà, preferentment, al barri del Mercadal, per on discorria la sèquia. A mitjan segle XIX, les fàbriques més importants de la ciutat eren dues tèxtils cotoneres situades al Mercadal, –la Planas, que funcionava ja des de la dècada dels 1820, i la Bosch-Barrau, instal·lada el 1844 al solar de l'antic convent de Sant Francesc–, dues papereres –La Gerundense, que fou la segona fàbrica de paper continu que funcionà a l'estat espanyol, i La Aurora, instal·lades, respectivament, el 1843 i el 1845 als edificis dels molins fariners que el comú de Girona posseïa als barris del Mercadal (La Gerundense) i de Pedret (La Aurora)- i, a partir de 1857, la foneria Planas, Junoy, Barné i Cia., que, al carrer de la Indústria, també al Mercadal, s'especialitzà primer en la fabricació de turbines hidràuliques del sistema Fontaine i més endavant en la de material elèctric. El projecte d'instal·lar la primera fàbrica paperera va donar lloc, de retruc, a la modernització dels dos molins fariners del comú al barri del Mercadal, a través de la seva reunió en un sol nou edifici que havia de ser no només més efectiu tècnicament (*construido a la moderna*), sinó que també havia d'economitzar aigua de la sèquia en benefici de La Gerundense.

La major part dels obrers i obreres (inclosos nens i nenes)

que treballaven en aquestes fàbriques vivien també al barri del Mercadal (que concentrava l'any 1860 quasi el 60% dels jornalers de fàbrica), i estaven sotmesos a unes jornades laborals de 12 a 13 hores diàries l'any 1862, i a unes condicions de vida marcades per la precarietat que els imposaven els baixos salaris que cobraven. Així, l'any 1841, el rector del Mercadal informava a l'ajuntament que, segons el padró que ell elaborava anualment per al control del compliment dels preceptes pasquals, *esta Parroquia se compone de unos cuatrocientos vecinos, y mil cuatrocientas almas, excusant-se de donar una xifra més exacta porque la mayor parte de mis feligreses se compone de jornaleros de fábrica y de pobres, los que en el decurso de un mes cambian de habitación, buscando aquellos pisos o cuartos menos caros.*

L'efervescència urbanística que va viure Girona a mitjan segle XIX trobà també la seva expressió en la remodelació del barri de Sant Pere després de la riuada de l'any 1843, la substitució de l'antic pont de Sant Francesc pel nou Pont de Pedra, la construcció de moltes cases noves, la rehabilitació d'antigues edificacions, la demanda de permisos per elevar un pis més els edificis o obrir-hi balcons, la construcció de cloaques i voreres, la rectificació de la línia d'alguns carrers i els plans generals de façana dins d'un concepte uniformista de l'estètica de la ciutat. Enmig d'aquesta gran activitat constructora en la qual volia ficar cullerada tothom, tingueren lloc disputes per la preeminència en aquest negoci entre arquitectes i mestres d'obres. Fins i tot l'ajuntament, convençut de *la necesidad é importancia de colocar en el centro de la ciudad un Reloj, que con el fuerte tañido de sonora Campana comuniqué á los vecinos las horas y sus cuartos, sirviéndoles de guía para la distribución de sus diarias tareas, y de indicador*

nocturno en las velaciones; circunstancia que no cumple de mucho el de la Catedral por su obscuro sonido, gosava l'any 1842 discutir el control del temps al poder eclesiàstic encarregant la col·locació d'un gran rellotge a la Casa Consistorial (acords de 9-3-1842 i 24-2-1843). El rellotge de l'ajuntament s'imposava així com la nova mesura del temps en una societat liberal que havia entrat en l'era de les màquines, per sobre de les campanes eclesiàstiques que havien marcat les hores del món precapitalista dominat per les activitats agràries i el treball artesanal.

Voldria acabar remarcant, finalment, en el terreny de la conservació patrimonial, el paper desenvolupat per la *Comisión de Monumentos* de la província de Girona, institució que maldaria, des de mitjan segle XIX, amb el seu voluntarisme i la seva manca crònica de finançament, per intentar conscienciar les autoritats civils i militars, i la ciutadania en general, del valor que tenia per a les generacions futures el patrimoni que llavors s'anomenava historicoartístic. A partir del material aplegat de procedències molt diverses (les excavacions d'Empúries, les obres de remodelació dels edificis desamortitzats, les reformes urbanes, les donacions d'artistes vius i col·leccionistes particulars...) la *Comisión de Monumentos* posà les bases del primer museu provincial. El museu va tardar quinze anys en poder inaugurar-se, l'any 1870, en el sobreclaustre del monestir de Sant Pere de Galligants perquè, degut al migrat pressupost de què disposava la comissió, les obres de condicionament d'aquell espai s'eternitzaren, com una prova més dels problemes inherents a un estat liberal pobre, l'espanyol, que legislava polítiques ambicioses en els terrenys cultural, educatiu, sanitari, etc. però que després era incapaç de dotar-les de suficients recursos econòmics per poder posar-

les en pràctica de forma adient. Amb els temps que corren, què us he d'explicar...!

Bibliografia

- ALBERCH, R., ARMENGOL, D., CLARA, J., NADAL, J. i PORTE LLA, J., *Girona al segle XIX*, Girona, Gòthia, 1978.
- ALBERCH, Ramon i CASTELLS, Narcís, *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1985.
- ALBERCH, X. i BURCH, J. (coord.), *Història del Gironès*, Girona, Diputació de Girona, 2002.
- ARNABAT, Ramon, *La Revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*, Vic, Eumo, 2001.
- BOSCH, Mònica, "Els hisendats com a classe dirigent: l'exemple de la regió de Girona", *L'Avenç* n° 270, Plecs d'Història Local núm. 99 (juny 2002), pp. 52-55.
- BUSCATÓ, Lluís, *De l'antiquarisme a l'arqueologia. La protecció i conservació del patrimoni històric i arqueològic a la província de Girona (1835-1876)*, tesi doctoral, Universitat de Girona, 2011.
- CLARA, J., CORNELLÀ, P. i PUIGBERT, J., *La Normal de Girona, 150 anys d'història (1844-1994)*, Girona, Universitat de Girona, 1995.
- CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990.
- CONGOST, Rosa, "De pagesos a hisendats: reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)", *Recerques*, núm. 35, 1998.
- COSTA, Lluís (dir.), *Història de Girona*, Girona, CCG Edicions, 2006.
- COSTAL, A., GAY, J. i RABASEDA, J., *La inauguració del Teatre Municipal de Girona l'any 1860. Òpera, espectacle, ciutat*, Girona, Ajuntament de Girona, 2010.
- ESTALELLA, Helena, *La propietat de la terra a les comarques gironines*, Girona, C.U.G., 1984.
- FONTANA, Josep, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització 1787-1868*, Barcelona, Edicions 62, 1988.
- FONTANA, Josep, *La revolució liberal a Catalunya*, Lleida, Eumo Editorial i Pagès Editors, 2003.

- GARCIA, Anna M., *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*, Vic, Eumo, 1989.
- GARRABOU, Ramon, "La burgesia agrària gironina durant el segle XIX", *Revista de Girona*, núm. 112, 1985.
- LLORENS, J.M., PLANA, C., COSTA, I. i MATAS, J., *La Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la Província de Girona (1844-1981)*. Catàleg del fons documental, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2006.
- MARTÍNEZ QUINTANILLA, Pedro, *La provincia de Gerona. Datos Estadísticos*, Girona, Imprempta de F. Dorca, 1865.
- MOLI, Montserrat, *La desamortización de la provincia de Gerona, 1837-1854*, Tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1974.
- OLÒRIZ, Joan, *L'Institut de segon ensenyament de Girona: 1845-1900*, Girona, CCG Edicions, 2008.
- OVIEDO, Adrián, *La Milicia nacional: Gerona 1820-1823*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, 1975.
- QUER, Josep, "L'oligarquia gironina durant el trienni constitucional", *Revista de Girona*, núm. 122, 1987, pp.75-81.
- RAHOLA, Carles, *La ciutat de Girona*, Barcelona, Barcino, 1929.
- RAHOLA, Carles, *Ferran VII a Girona*, Girona, Gràfiques Darius Rahola, 1933.
- SIMON, Antoni, *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985.
- SOLÀ MORALES, I., BIRULÉS, J.M., FONALLERAS, J.M., i GARCIA, P., *Història del Teatre Municipal de Girona*, Girona, Ajuntament de Girona, 1985.
- TORRAS, Jaume, *Liberalismo y rebeldía campesina 1820-1823*, Barcelona, Ariel, 1976.
- VICENS i VIVES, Jaume i LLORENS, Montserrat, *Industrials i Polítics (Segle XIX)*, Barcelona, Editorial Vicens-Vives, 1983.
- VV.AA., *Treballs d'història. Estudis de demografia, economia i societat a les comarques gironines*, Patronat "Eiximenis" de la Diputació Provincial de Girona, 1976.
- VV.AA., *Història de la Diputació de Girona*, Girona, Diputació de Girona, 1989.
- VV.AA., *Miscel·lània IB Jaume Vicens Vives. 150 anys*, Girona, Ed. l'Eix, 1995.